

УДК 324:316.7

<https://orcid.org/0000-0002-9009-3970>

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1295409>

Б. Ю. Куц

ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ Н. МАКІАВЕЛЛІ: ПОЛІТИКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Здійснено розгляд проблематики управлінської культури у контексті базових ідей концепції Н. Макіавеллі. Ефективність управління суспільними справами не в останню чергу детермінується професійними якостями управлінців.

Зазначено, що Н. Макіавеллі окреслив окремі стратегії PR ще задовго до появи навіть самого терміну Public Relations. Певні елементи PR (зокрема, коріння іміджелогії) можна виявити ще у софістів (період Античності). Аргументовано, що у розумінні сутності PR вагому роль відіграє поняття довіри.

У цілому, окремі ідеї Н. Макіавеллі стосовно пріоритетності тих чи інших форм поведінки для правителя корелюють з демократичним типом управлінської культури. Для успішного формування демократичного типу управлінської культури слід фокусувати увагу на психологічних факторах індивіда під час прийняття управлінських рішень: колективізм, демократизм, гнучкість.

Ключові слова: управлінська культура, макіавеллізм, політико-психологічні чинники, демократичні принципи.

Б. Ю. Куц

ФОРМИРОВАНИЕ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В КОНТЕКСТЕ ТЕОРИИ Н. МАКИАВЕЛЛИ: ПОЛИТИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

Осуществлено рассмотрение проблематики управленческой культуры в контексте базовых идей концепции Н. Макиавелли. Эффективность управления общественными делами не в последнюю очередь детерминируется профессиональными качествами управленцев.

Отмечено, что Н. Макиавелли обозначил отдельные стратегии PR еще задолго до появления даже самого термина Public Relations. Определенные элементы PR (в частности, корни имиджелогии) можно обнаружить еще в софистов (период Античности). Аргументировано, что в понимании сущности PR важную роль играет понятие доверия.

В целом, отдельные идеи Н. Макиавелли о приоритетности тех или иных форм поведения для правителя коррелируют с демократическим типом управленческой культуры. Для успешного формирования демократического типа управленческой культуры следует фокусировать внимание на психологических факторах индивида при принятии управленческих решений: коллективизм, демократизм, гибкость.

Ключевые слова: управленческая культура, макиавеллизм, политико-психологические факторы, демократические принципы.

B. Kuts

FORMATION OF MANAGERIAL CULTURE IN THE CONTEXT N. MACIAVELLI'S THEORY: POLITICAL AND PSYCHOLOGICAL DIMENSION

A review of the problems of managerial culture in the context of the basic ideas of the concept of N. Machiavelli was considered. It is noted that the efficiency of public affairs management is not least determined by the professional qualities of managers. This implies not only the change of technologies and methods of management activity, but also the radical change of stereotypes for the formation of managerial personnel with a democratic type of thinking.

The focus is on identifying the political and psychological aspects of the formation of managerial culture on the example of Nicolo Machiavelli's treatise, "The Ruler," which describes the technologies for achieving success for the ruler in the management of social affairs.

It was noted that N. Machiavelli outlined separate PR strategies long before the very term Public Relations came to light. Certain elements of PR (in particular, the roots of image-making) can be found even in the Sophists (the period of Antiquity).

It is argued that in the understanding of the PR essence the role of trust plays a significant role. This is important because the effectiveness of cooperation between individuals depends on trust among them. The values that can contribute to the emergence of social capital include truthfulness, cooperation with others, fulfillment of obligations assumed and, of course, trust.

In general, the individual ideas of N. Machiavelli regarding the priority of certain forms of behavior for the ruler correlate with the democratic type of management culture. That is why, for the successful formation of a democratic type of managerial culture, one must focus on the psychological factors of the individual when making managerial decisions: collectivism, democracy and flexibility. It is noted that for a modern manager with a democratic type of thinking, it is important to have such characteristics as responsibility, morality, and honesty.

***Key words:** managerial culture, machiavellism, political and psychological factors, democratic principles.*

Постановка проблеми. Актуальність проблематики управлінської культури у політичному процесі сучасної України обумовлюється необхідністю формування управлінських кадрів з демократичним типом мислення [6; 15; 16]. Крім того, «вимогою часу є потреба в якісно нових, компетентних керівниках, які не лише досконало володіють основами теорії та практики управління, а й усвідомлюють глобальні взаємозв'язки «людина – суспільство – держава» [14, с. 74]. Ефективність управління суспільними справами не в останню чергу детермінується професійними якостями управлінців. Це передбачає не лише зміну технологій та методик

управлінської діяльності, але й кардинальну зміну стереотипів [4] управлінського мислення.

Аналіз актуальних досліджень. Окремі аспекти управлінської культури знайшли своє висвітлення у працях зарубіжних теоретиків (Арістотель, К. Апелль, Б. Розен, М. Вебер, Ю. Габермас, Р. Дарендорф, Н. Макіавеллі, Р. Д. Патнем, Платон, К. Поппер, Б. Спіноза, Ф. А. Хайєк та ін.).

Проблематика управлінської культури активно досліджується в соціально-філософському, політико-управлінському, психологічному дискурсах, зокрема, вітчизняними науковцями (Г. Атаманчук, В. Бакуменко, Т. Василевська, В. Князєв, О. Кревська, В. Липинський, Н. Нижник, М. Пірен, Г. Почепцов, О. Решота, С. Серьогін, О. Сидорчук та ін.).

Окремі аспекти проблематики макіавеллізму презентовано у працях Т. Адорно, П. Кона, Р. Крісті та ін. Разом з тим, недостатньо досліджена політико-психологічна детермінація управлінської культури у контексті базових ідей концепції Н. Макіавеллі.

Метою статті стало виявлення специфіки формування управлінської культури демократичного типу. **Завдання** статті полягає у виявленні політико-психологічних аспектів формування управлінської культури крізь призму аналізу концепції Н. Макіавеллі.

Виклад основного матеріалу. Під поняттям управлінської культури переважно мають на увазі «сукупність знань, поглядів, переконань, принципів і цінностей, що формують напрями діяльності тієї чи іншої організації або структури, шляхи та засоби досягнення певної управлінської доцільності й поставлених цілей» [11, с. 77].

До основних компонентів управлінської культури відносять «філософію управління, яка містить у собі принципи й методи управління, норми та правила організації, соціально-психологічний клімат в організації,

традиції й ритуали організації, ціннісно-ментальні риси працівників» [14, с. 76].

Ще з часів Античності вважалося, що допускати до влади можна лише тих осіб, яким притаманні високі моральні якості. Оскільки домінувала думка, що влада покликана вести до Блага, висувалися високі вимоги до її представників. На думку Платона, Благо є причиною всього правильного і прекрасного [12, с. 298]. Тому ідея Блага була центральною у розумінні форм правління в епоху Античності, які поділяли на ті, що ведуть до Блага (хороші) або відводять від нього (погані).

Одним із перших політико-прикладних досліджень, в яких прописані технології досягнення успіху для правителя в управлінні суспільними справами, можна вважати трактат «Правитель», який був створений флорентійським філософом Ніколо Макіавеллі у XVI ст. Окремі постулати цього вчення не втратили актуальності й у наш час [13; 17].

Н. Макіавеллі детально аналізує різні риси характеру індивіда, обираючи ті з них, які є пріоритетними для правителя. Він задається питанням, яка з рис більш прийнятна в очах підданих для правителя: скупість чи щедрість, жорстокість чи милосердя, любов чи страх. На його думку, скупість є більш прийнятною рисою для правителя, ніж щедрість. Адже скупість – це та риса характеру, що дозволяє більш оптимально правити. Теоретик зазначав: «марнуючи чуже, ти додаєш собі слави, тоді як марнуючи своє – ти тільки собі шкодиш» [9, с. 48]. Надмірна щедрість правителя призводить лише до презирства та ненависті з боку підданих.

На думку Н. Макіавеллі, жорстокість є кращою рисою для правителя, ніж милосердя. Також теоретик вважав, що для правителя більш важливо викликати у підданих відчуття страху, а не любові, оскільки «люди менше остерігаються образити того, хто вселяє їм любов, ніж того, хто вселяє їм страх» [9, с. 50].

Разом з тим, слід бути обережним у культивуванні страху, щоб не викликати ненависті. Вселяти підданам страх без ненависті можливо, вважав Н. Макіавеллі. Головне – не посягати на їхню власність та їхніх жінок.

Слід розуміти, що страх – це домінантна ознака підвладних за умов деспотії, вважав Ш.-Л. Монтеस्क'є. На його думку, стійкість влади не в останню чергу залежить від тих домінантних ознак, які найбільш поширені у масовій свідомості підвладних. Теоретик виділяв три форми правління: республіка (сюди відносяться два її підвиди: демократія та аристократія), монархія та деспотія. Задля успішного управління, вважав Ш.-Л. Монтеस्क'є, слід культивувати певні риси у підвладних: доброчесність – для демократії; поміркованість – для аристократії; честолубство – для монархії; страх – для деспотії [10, с. 179-185]. Слід зазначити, що Ш.-Л. Монтеस्क'є негативно ставився до деспотії, вважаючи її такою формою правління, за якої утискається свобода.

Правителю, вважав Н. Макіавеллі, слід уникати ненависті та презирства підвладних. Презирство викликають такі якості правителів як непостійність, легковажність, зніженість, легкодухість, нерішучість. «Цих якостей треба остерігатися як вогню, намагаючись, навпаки, в кожній дії виявляти великодушність, безстрашність, ґрунтовність і твердість» [9, с. 54].

Високо цінуються в очах підвладних, зазначав Н. Макіавеллі, такі якості правителя як дотримання слова, чесність, прямотушність [9, с. 52]. Ш.-Л. Монтеस्क'є вважав, що такі риси (добро та чесність) мають бути притаманними не лише правителям, але й підвладним, якщо влада прагне до демократичної форми врядування. Адже доброчесність є душею демократії. Саме тому доброчесність варто культивувати, прищеплюючи з дитинства повагу до законів та власної країни. Первинним осередком для

прищеплення доброчесності є сім'я (адже діти наслідують батьків у всьому) [10, с. 179].

Для сучасного управлінця з демократичним типом мислення також важлива наявність таких характеристик, як відповідальність, моральність, чесність, «правдивість, принциповість, вірність взятим на себе зобов'язанням, щирість перед колективом та перед собою відносно мотивів власної поведінки, визнання прав інших людей» [11, с. 78]. Сучасні демократичні цінності також корелюють з екогуманітарною парадигмою, в якій поєднуються екологічні та гуманістичні принципи: біоцентризм з антропоцентризмом [8].

Викликає цікавість метафорика в описі образу правителя. На думку, Н. Макіавеллі, існує два способи, якими слід правителю боротися з ворогом: або за допомогою законів, або за допомогою сили. Перший спосіб є пріоритетним для людини, а другий – для звіра. Разом з тим, існують ситуації недовіри першого способу. Тому, обираючи другий спосіб, правителю варто уподібнюватися або леву, або лисиці. «Лев боїться капканів, а лисиця – вовків, відповідно, треба бути подібним лисиці, щоб уміти обійти капкани, і леву, щоб відлякати вовків» [9, с. 52].

Для правителя важливо чітко проявляти свою позицію у протистояннях, а не стояти в стороні. Необхідно відкрито заявити, ким він себе вважає: другом чи ворогом [9, с. 67]. Разом з тим, варто уникати союзів з тими, хто сильніший.

Відому широкому загалу макіавеллівська формула «ціль виправдовує засоби» можна виявити у порадах правителю стосовно того, як вберегти владу та отримати перемогу. «Які б засоби задля цього не вжити, їх завжди вважатимуть гідними і схвалять, бо чернь захоплюється видимістю і успіхом» [9, с. 54].

Правителю слід займатися лише тими справами, зазначав Н. Макіавеллі, які позитивно сприймаються в очах підданих. Ті діяння, які неугодні підданам, варто віддати для виконання іншим особам [9, с. 57]. Правителю також слід проявляти себе як покровителя обдарованих людей.

Слід також пам'ятати, що про розумові якості правителя судять по тому, яких осіб він наближує до себе [9, с. 69].

Для правителя важливо відгородити себе від лестощів. Звісно, можна виокремити два шляхи у вирішенні цієї проблеми: або категорично викоринити лестощі в своєму оточенні, або дозволити людям говорити всю правду. У першому випадку правителя очікує презирство підданих, а в другому – втрата поваги (піддані просто перестануть виявляти необхідну повагу до представника влади). Н. Макіавеллі пропонує третій шлях: «обравши декількох мудрих людей, їм одним надати право висказувати все, що вони думають, але тільки про те, про що ти їх сам запитуєш, і ні про що більше» [9, с. 71]. Відповідно, правителю необхідно радитися з іншими, але тільки за умови, коли він сам відчуває в цьому потребу. Бажанням інших давати поради правителю, коли він про це не просить, краще при першій нагоді одразу покласти край.

Виокремлюючи ті добродійні риси, які слід демонструвати правителю, Н. Макіавеллі зазначав, що йому «немає необхідності володіти всіма названими чеснотами, але є пряма необхідність виглядати таким, що нібито володіє ними» [9, с. 53]. Мова йде про такі чесноти як милосердя, вірність слову, прямодушність, людяність і благочестя.

Власне кажучи, Н. Макіавеллі окреслив окремі стратегії PR ще задовго до появи навіть самого терміну Public Relations.

Слід також зазначити, що певні елементи PR (зокрема, коріння іміджелогії) можна виявити ще у софістів (період Античності). На думку представника теорії постіндустріального суспільства П. Дракера, у

розумінні значення та функцій проблематики знання можна виділити дві взаємодоповнюючі концепції, що появилися ще в епоху Античності. Перша теорія, згідно з якою вважалося, що знання покликане сприяти самопізнанню, походить від вчення Сократа. Друга теорія, згідно з якою метою знання є самопрезентація індивіда в соціумі, бере свій початок у філософії софістів (Протагор). Тобто, метою знання стало уміння сказати в потрібний час саме ті речі і саме в такому контексті, якого вимагає певна ситуація (таке розуміння у сучасному політико-прикладному дискурсі корелює з поняттям «імідж»). Для Протагора поняття широкої освіченості включало три компоненти знання: логіка, граматика і риторика (так званій, середньовічний «тривіум») [1, с. 78]. Власне кажучи, ці три дисципліни повністю відповідали меті розуміння знання як самопрезентації у світі. Слід також зазначити, що в сучасну постіндустріальну епоху домінує вже інший підхід до проблематики знання, яке співвідноситься з корисністю (знання як уміння, знання як навичка).

Походження терміну PR «Паблік рілейшнз» пов'язують з Томасом Джеферсоном (автором американської Декларації незалежності), який вперше використав це словосполучення на початку XIX ст. На його думку, PR – це «нарощування зусиль політичних інститутів для створення клімату довіри в національному масштабі» [2, с. 375].

Отже, у розумінні сутності PR вагому роль відіграє поняття довіри. І це важливо, оскільки ефективність співпраці між індивідами залежить від довіри між ними. Адже довіра є основою соціального капіталу. Як зазначав Ф. Фукуяма, під соціальним капіталом мається на увазі «набір неформальних цінностей чи норм, які розділяються членами групи і які роблять можливою співпрацю всередині цієї групи» [18, с. 30]. До цінностей, що здатні сприяти появі соціального капіталу відносять правдивість, співпрацю з іншими, виконання взятих на себе

зобов'язань і, звісно, довіру [18, с. 31].

Стосовно проблематики макіавеллізму слушно зазначає О. Кревська, що ідеї Н. Макіавеллі часто пов'язують із психологічним проявом лідерських особливостей, причому, «саме специфічні авторитарні характеристики макіавеллістичної особистості можуть бути центральним критерієм її політичної компетентності» [3, с. 272].

Висновки і перспективи подальших досліджень. У цілому, окремі ідеї Н. Макіавеллі стосовно пріоритетності тих чи інших форм поведінки для правителя корелюють з демократичним типом управлінської культури. Сьогодні на порядку денному стає нагальною потреба формування управлінської культури на демократичних засадах [5], основою якої є демократичні принципи та норми державного управління, культивування «довіри до основних політичних інститутів та лідерів, міжособистісної довіри, толерантності та консолідації, політичної та громадської активності» [14, с. 79]. Саме тому для успішного формування демократичного типу управлінської культури слід фокусувати увагу на психологічних факторах індивіда під час прийняття управлінських рішень: колективізм, демократизм та гнучкість [11, с. 81].

В окресленому контексті набувають особливої актуальності ідеї В. Липинського, який вважав, що до управління слід допускати лише достойних людей – національну аристократію: активну меншість, яка має бути взірцем для наслідування. «Без матеріальної сили: без володіння засобами продукції (землею, фабриками), без володіння засобами війни (державою, армією); і без морального авторитету не може бути національної аристократії» [7, с. 184]. Для успішного управління національна аристократія має мати силу, владу і моральний авторитет. Інакше вона не зможе організувати пасивну більшість та захистити народ від зовнішніх ворогів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дракер П. Посткапиталистическое общество / Питер Дракер ; [пер. с англ.] // Новая постиндустриальная волна на Западе : антология ; [под редакцией В. Л. Иноземцева]. — М. : Academia, 1999. — 640 с. — С. 70—100.
2. Кізь М. В. Соціальна діяльність і політичний PR / М. В. Кізь // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. — К. : ПП «Видавництво «Гілея», 2014. — Вип. 86 (7). — С. 374—378.
3. Кревська О. О. Макіавеллістичні координати політичної компетентності особистості / О. О. Кревська // Проблеми сучасної психології. — 2016. — Вип. 34. — С. 270—281.
4. Куц Г. М. Стереотипізація та міфологізація у виборчому процесі / Г. М. Куц // Сучасне суспільство : політичні науки, соціологічні науки : зб. наук. праць / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. — Харків : ФОП Петров В. В., 2013. — Вип. 2 (4). — С. 54—67.
5. Куц Г. М. Трансформаційний потенціал лібералізму в політичному просторі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Г. М. Куц. — Чернівці : Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, 2011. — 36 с.
6. Куц Ю. О. Якість надання управлінських послуг як чинник ефективності місцевого управління [Електронний ресурс] / Ю. О. Куц // Державне будівництво. — 2011. — № 2. — Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2011-2/index.html>.
7. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму [Електронний ресурс] / Вячеслав Липинський. — Wien : Buchdruckerei CARL HERRMANN, 1919-1926. — 580 с. — Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3615/file.pdf>.
8. Ляхович Л. М. Історико-релігійна експлікація проблеми жорстокого поводження з тваринами / Л. М. Ляхович // Соціалізація особистості у сучасних соціокультурних контекстах : VIII Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 11 жовт. 2017 р. — Харків : ХНПУ, 2017. — С. 137—139.
9. Макиавелли Н. Государь / Никколо Макиавелли ; [пер. с ит. / ред. И. И. Рахманина]. — М. : Планета, 1990. — 84 с.
10. Монтескье Ш.-Л. О духе законов / Шарль Луи Монтескье // Избранные произведения / Шарль Луи Монтескье ; [пер. с фр. ; ред. И. Щербина]. — М. : Государственное издательство политической литературы, 1955. — 800 с. — С. 157—733.
11. Пірен М. І. Людський фактор в управлінській культурі та державній службі України / М. І. Пірен, І. В. Пержун // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. — 2015. — № 1. — С. 76—82.
12. Платон. Государство / Платон // Филеб, Государство, Тимей, Критий / Платон ; [пер. с древнегреч. С. С. Аверинцева, А. Н. Егунова, Н. В. Самсонова / общ. ред. А. Ф. Loseva, В. Ф. Asmusa, А. А. Тахо-Годи]. — М. : Издательство «Мысль», 1999. — 656 с. — С. 79—420.
13. Северинюк В. М. Нікколо Макіавеллі та сучасне розуміння «елітарності» політичної поведінки / В. М. Северинюк // Грані. Науково-теоретичний громадсько-політичний альманах. — 2011. — № 4. — С. 131—135.
14. Сидорчук О. Архетипи демократичної управлінської культури: сутність та загальна характеристика / О. Сидорчук, О. Решота // Публічне управління: теорія та практика. — 2015. — Вип. 1 (спец. вип.). — 73—81.
15. Територіальна громада: знаннєвість, дієвість : моногр. / [Ю. О. Куц, В. М. Сінченко, В. В. Мамонова та ін. ; за заг. ред. Ю. О. Куца]. — Харків : Віровець А. П. «Апостроф», 2011. — 340 с.

16. Територіальна громада: управління розвитком : кол. моногр. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. ; [С.І. Чернов, Ю.О. Куц, О.В. Безуглий та ін. ; за заг. ред. Ю.О. Куца]. – Харків : Константа, 2013. – 540 с.

17. Трояновська Л. В. Актуальність поглядів Н. Макіавеллі в сучасному українському політичному просторі / Л. В. Трояновська // Соціальні та політичні конфігурації модерну: політична влада в Україні та світі : матеріали IV Міжнар. наук.-прак. конф., м, Київ, 3-4 черв. 2015 р. / МОН України, НТУ «КПІ» та ін. – К. : Талком, 2015. – С. 162–163.

18. Фукуяма Ф. Великий разрыв / Фрэнсис Фукуяма ; [пер. с англ., под общ. ред. А. В. Александровой]. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 474 с.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2017